

ПРАВОВИЙ ПОРАДНИК ДЛЯ УЧНІВ, БАТЬКІВ, ПЕДАГОГІВ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Встановлення певного мінімального віку кримінальної відповідальності пов'язане з фізіологічним процесом поступового формування здатностей особи після досягнення певного віку усвідомлювати свої дії та керувати ними й розуміти небезпечність вчинюваних дій.

Згідно зі ст. 22 Кримінального Кодексу України (надалі - ККУ), відповідальність за деякі злочини настає з 14 років. Тому перелік злочинів, за які можлива кримінальна відповідальність, обумовлений головним чином не їхньою тяжкістю (як це помилково вважають), а саме можливістю усвідомлювати суспільно небезпечний характер відповідних дій навіть у 14-річному віці.

Вчинення злочину неповнолітніми розглядається як пом'якшуюча обставина. Основними видами покарань неповнолітніх є:

- штраф;
- громадські роботи;
- виправні роботи;
- арешт;
- позбавлення волі на певний строк.

У всіх випадках покарання у виді позбавлення волі неповнолітньому не може бути призначено більш ніж 15 років, у тому числі і призначення покарання за сукупністю злочинів чи сукупністю вироків.

Кримінальна відповідальність неповнолітніх настає з 16 років.

Враховуючи, що кримінальна відповідальність неповнолітніх за своєю формою та змістом досить специфічна, ст. 104 ККУ передбачає умови та порядок звільнення неповнолітньої особи від відбування покарання з випробуванням. Ця стаття може бути застосована до неповнолітнього лише в разі його засудження до позбавлення волі.

Якщо неповнолітній не вчинить нового злочину, то після закінчення іспитового строку, засудження скасовується і він визнається несудимим. У разі вчинення нового злочину під час іспитового строку, суд призначає засудженому покарання за новий злочин і повністю або частково приєднує покарання, призначене за попередній злочин.

Формою реалізації кримінальної відповідальності, яка не пов'язана із застосуванням кримінального покарання, є застосування примусових заходів виховного характеру.

Ст. 105 ККУ містить вичерпний перелік примусових заходів виховного характеру, що можуть застосовуватися до неповнолітніх:

- застереження;
- обмеження дозвілля й встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання. Неповнолітній може бути переданий під нагляд педагогічному колективу навчального закладу тільки за місцем навчання, трудовому колективу - за місцем роботи за умови, що цей колектив спроможний здійснювати належний контроль за поведінкою неповнолітнього та позитивно впливати на його виховання;
- покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує 3-х років. Умови перебування неповнолітніх у цих установах і порядок їх залишення визначаються законом.

Як правило, примусові заходи виховного характеру застосовуються до осіб, які вперше вчинили злочин, що не становить великої суспільної небезпеки. Направлення неповнолітнього до спеціальної

навчально-виховної установи для дітей і підлітків означає поміщення його в спеціальну школу або професійно-технічне училище. Це найбільш суворий примусовий захід виховного характеру. При вирішенні цього питання суд враховує, зокрема, що неповнолітній важко піддається вихованню, вийшов із-під батьківського впливу чи впливу педагогічного або трудового колективу, підпав під негативний вплив інших осіб тощо.

До спеціальної школи направляються неповнолітні правопорушники віком від 11 до 14 років, а до спеціальних училищ - від 14 і до досягнення правопорушником 18-річного віку. Не підлягають направленню і прийому до спеціального училища неповнолітні, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі.

До неповнолітнього може бути застосовано декілька примусових заходів виховного характеру.

ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ ПІДЛІТКІВ У КОНТАКТАХ ІЗ ОРГАНАМИ ПРАВОПОРЯДКУ

Поради щодо уникнення неприємностей з боку закону:

1. Не ходи по вулицях один в пізній час без дорослих, не шукай пригод у небезпечних місцях (на будівельних майданчиках, пустирях, у лісосмугах).
2. Не відчиняй двері квартири стороннім людям.
3. Не спілкуйся з підозрілими особами, відмовляйся від їхніх доручень щось кудись віднести або передати на словах.
4. Не наближайся до п'яних та до людей, які поводять себе неадекватно, бо вони можуть бути здатними до непередбачених дій.
5. Не вживай речовин сумнівного або токсичного (клей, ацетон тощо) походження. Пам'ятай, що правопорушення, скоєне в стадії алкогольного чи наркотичного сп'яніння, обтяжує вину.
6. Не носи з собою предмети (ніж, кийок тощо), наявність яких може викликати підозру.
7. Не будь надто впевненим у своїй силі, у сумнівній ситуації краще звернися за допомогою до дорослих.

Як треба себе поводити, якщо тебе затримали працівники міліції:

1. Не тікай та не чини опір працівникам міліції.
2. У якій би ролі ти не потрапив до міліції (свідка, потерпілого, правопорушника), твої права повинні відстоювати твої законні представники, насамперед батьки чи особи, що їх замінюють.
3. Будь чемним із працівниками міліції, не намагайся їх залякувати своїми «впливовими» знайомствами.
4. Знай свої права. Вимагай від працівників міліції пояснення причин твого затримання та обов'язкового роз'яснення твоїх прав.
5. Не бреш, якщо не хочеш говорити правду. Краще мовчи - ти маєш на це право.
6. Обов'язково повідомляй працівникам міліції своє прізвище, ім'я, по батькові, дату народження та домашню адресу. Якщо ти приховуєш ці відомості і твої батьки через це не будуть знайдені, тебе можуть помістити до дитячого приймальника-розподільника на 30 діб, а це на користь тобі не піде.

Триваліше затримання (арешт) можливе тільки з санкції (дозволу) прокурора. Наприклад, коли неповнолітнього затримано на місці злочину.

Якщо сталося так, що тебе затримали працівники міліції, запам'ятай:

1. Працівники міліції мають право затримати підозрілого неповнолітнього тільки на 3 години для

з'ясування його особи.

2. При складанні протоколу про затримання краще бути ввічливим, давати правдиву інформацію про себе (прізвище, ім'я, свій вік та адресу). Це дозволить швидше знайти твоїх батьків, які є твоїми законними представниками.
3. Дуже важливо, щоб протокол затримання був оформлений правильно. Тому перед тим, як підписати протокол, уважно прочитай його, бажано запам'ятати його зміст, а також дату та час твого затримання.
4. Про свої потреби та права бажано вести розмову зі співробітником кримінальної міліції у справах неповнолітніх.
5. Тобі зобов'язані, у разі необхідності, надати медичну допомогу, ти маєш право зателефонувати батькам.
6. Тебе не мають права тримати в камері попереднього слідства разом із дорослими.
7. Міліція не має права допитувати тебе без присутності твоїх батьків, адвоката, педагога, які є твоїми законними представниками. Затримувати тебе мають право не більше ніж на 8 годин після з'ясування твоєї особи.
8. У разі скоєння тобою правопорушення, через 72 години тобі має бути пред'явлено звинувачення. Але не забувай, що за постановою прокурора тебе можуть помістити і до слідчого ізолятора.
9. У слідчому ізоляторі неповнолітні мають перебувати окремо від дорослих.

Якщо тобі довелося побувати в міліції в будь-якій ролі (свідка, потерпілого або правопорушника), головне для тебе - зробити правильні висновки. Такі випадки не додадуть тобі ні авторитету, ні слави. Більш детальну інформацію про свої права ти можеш отримати в службі у справах неповнолітніх та центрі соціальних служб для молоді за місцем проживання.

ПРАВА Й ОBOB'ЯЗКИ БАТЬКІВ ПО ВИХОВАННЮ ДІТЕЙ

Визначення прав та обов'язків батьків і дітей викладені в Кодексі про шлюб та сім'ю України (КпШС України)

Цей Кодекс встановлює порядок і умови одруження, регулює особисті та майнові відносини, які виникають в сім'ї між подружжям, між батьками та дітьми.

Право на виховання дітей є передумовою здійснення обов'язків по вихованню. Право й обов'язок батьків неможливо відокремити від їхньої особи. Відмовитися від прав і обов'язків по піклуванні про здоров'я, фізичний, духовний, моральний розвиток, навчання і, підготовку до праці дітей вони не можуть, а можуть тільки втратити їх за рішенням суду. Така втрата тягне за собою надзвичайні наслідки - повне скасування прав та обов'язків стосовно дітей, за винятком одного матеріального утримання.

Підстави, при наявності яких може постати питання про позбавлення батьківських прав, передбачені ст. 70 Кодексу про шлюб та сім'ю України. Таке питання може постати, коли буде встановлено, що:

- батьки ухиляються від виконання своїх обов'язків по навчання і вихованню дітей;
- батьки відмовляються без поважних причин забрати дитину з пологового будинку;
- батьки відмовляються без поважних причин забрати дитину з лікувально-профілактичних чи навчально-виховних закладів;
- батьки зловживають батьківськими правами, жорстоко поведуться з дітьми;
- батьки шкідливо впливають на дітей своєю аморальною, антигромадською поведінкою;
- батьки є хронічними алкоголіками чи наркоманами.

Кожна з указаних підстав є самостійною умовою для вирішення питань про позбавлення батьківських прав, яке проводиться тільки в судовому порядку.

Цей перелік підстав свідчить про те, що батьки можуть позбавлятися батьківських прав за порушення вимог ст. 61 КпШС України, де передбачено, що батьки мають право й зобов'язані виховувати своїх дітей, піклуватися про їхнє здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, готувати їх до праці.

Ст. 59 КпШС України проголошує, що батько та мати мають рівні права й обов'язки щодо своїх дітей і у випадках, коли шлюб між ними розірвано. Тому, коли йдеться про позбавлення батьківських прав, слід розуміти, що позбавлення може стосуватись як батька, так і матері або обох батьків.

Для захисту інтересів дитини суд може прийняти рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав і передачу на опікування органу опіки та піклування. Воно може мати місце тоді, коли подальше перебування дитини в осіб, у яких вона знаходиться, загрожує її здоров'ю, вихованню та небезпечно для неї (дитина залишається без їжі, одягу, необхідного постійного догляду, ст. 76 КпШС України).

Позбавлення батьківських прав щодо неповнолітніх дітей є надзвичайним засобом впливу на батьків. Але навіть рішення суду з цього питання не є остаточним вироком. Наше гуманне законодавство передбачило поновлення в батьківських правах (ст. 75 КпШС України), яке допускається, якщо цього вимагають інтереси дітей і якщо діти не усиновлені. Поновлення в батьківських правах проводиться тільки в судовому порядку, якщо буде встановлено, наскільки змінились обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав.

Адміністративна відповідальність батьків

Адміністративна відповідальність батьків встановлена, виходячи із вимог КпАП, за ухилення від виконання своїх обов'язків:

- ст. 184, ч. 1 (за систематичне ухилення від виконання обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей (за наявності підтверджуючих документів));
- ст. 184, ч. 2 (передбачена відповідальність за ті ж дії, які вчинені повторно протягом року після накладання адміністративного стягнення відповідно до першої частини цієї статті (за наявності підтверджуючих документів));
- ст. 184, ч. 3 (за вчинення неповнолітнім у віці від 14 до 16 років правопорушення, яке передбачає відповідальність згідно з Кодексом про адміністративні правопорушення);
- ст. 184, ч. 4 (до неповнолітніх, які відповідно до ст. 22 Кримінального Кодексу не є суб'єктами злочину і не можуть нести кримінальної відповідальності, застосовують примусові заходи виховного характеру, які передбачені ст. 105 ККУ, а батьки несуть адміністративну відповідальність).

Зловживання батьківськими правами може бути в різних формах і з різними наслідками для батьків. Так постійне нанесення дитині тілесних ушкоджень є підставою не тільки для позбавлення батьків (чи одного з них) прав, але й притягнення до кримінальної відповідальності за злочин проти здоров'я дитини. Законом передбачено, що якщо суд при позбавленні батьківських прав виявить у діях батьків ознаки злочину, то відповідно до ст. 70 КпШС України він може сам порушити кримінальну справу або повідомити про це прокурора, який повинен вирішити це питання по суті.

Кримінальна відповідальність батьків

У ст. 52 Конституції України сказано, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується за законом.

У ККУ передбачено покарання (ст. 304): обмеження або позбавлення волі на строк до 5 років за

втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми.
У ст. 303 ККУ (проституція або примушування та втягнення до занять проституцією) в ч. 3 сказано: дії, вчинені щодо неповнолітнього організованою групою, караються позбавленням волі на строк від 3 до 5 років.

У ст. 307 (309) ККУ про «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» сказано, що такі дії із залученням неповнолітнього караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 (12) років.

Ст. 324 ККУ охороняє здоров'я неповнолітніх. Схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотичними або психотропними, карається обмеженням або позбавленням волі на строк до 3 років.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Насильство в сім'ї - будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї відносно іншого її члена, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Фізичне насильство в сім'ї - умисне нанесення одним членом сім'ї іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, завдання шкоди його честі і гідності.

Фізичні ознаки насильства:

- зовнішні пошкодження (відбитки пальців, пас-ка, сліди цигарок тощо);
- пошкодження внутрішніх органів і кісток, які не є наслідком нещасних випадків.

Психічні ознаки насильства:

- страх фізичного контакту з дорослими;
- намагання приховати причину травми;
- нічні кошмари і страхи;
- самотність, відсутність друзів;
- негативізм, агресивність, жорстоке ставлення до тварин;
- суїцидальні спроби.

Сексуальне насильство в сім'ї - протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого, а також дії сексуального характеру відносно неповнолітнього члена сім'ї.

Фізичні ознаки сексуального насильства:

- ушкодження статевих органів;
- захворювання, що передаються статевим шляхом;
- вагітність.

Психічні ознаки сексуального насильства:

- нічні кошмари і страхи;
- депресія, низька самооцінка;
- невідповідні до віку сексуальні ігри і знання про сексуальну поведінку;
- намагання повністю закрити своє тіло;
- ексгібіціонізм;

- проституція.

Психічне насильство в сім'ї - насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдатися або завдається шкода психічному здоров'ю.

Ознаки психічного насильства:

- затримка фізичного і розумового розвитку дитини;
- енурез, нервовий тік;
- постійно сумний вигляд;
- різноманітні соматичні захворювання;
- неспокій, тривожність;
- порушення сну;
- довготривалий пригнічений стан;
- агресивність;
- схильність до усамітнення;
- невміння спілкуватися.

Економічне насильство в сім'ї - умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого житла, їжі, одягу й іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Ознаки економічного насильства:

- відсутність адекватних віку і потребам дитини їжі, одягу, житла, медичної допомоги, освіти;
- крадіжка їжі;
- санітарно-гігієнічна недбалість; хворобливість;
- агресивність.

Жертва насильства в член сім'ї - який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї.

Попередження насильств в сім'ї - система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім'ї.

Захисний припис - спеціальна форма реагування служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах неповнолітніх щодо жертви насильства в сім'ї, яким особі, що вчинила це насильство, забороняється вчиняти певні дії стосовно жертви насильства в сім'ї.

Віктимна поведінка - поведінка потенційної жертви насильства в сім'ї, що провокує це насильство.

Органи та установи, на які покладається здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї:

1. Спеціально вповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї.
2. Служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах неповнолітніх.
3. Органи опіки та піклування.
4. Спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї:
 - кризові центри для жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза

вчинення насильства в сім'ї;

- центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Підстави для вжиття заходів із попередження насильства в сім'ї:

- заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства;

- висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї в разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто;

- отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недездатного члена сім'ї.